

Paradicsommadarak paradicsomában

1931. szeptember 2-án, Budapesten hunyt el Bíró Lajos, korának egyik, vagy talán egyenesen a legsikeresebb rovtani gyűjtője–szakértője, a jeles néprajzi kutató és utazó, akit életében a hivatalos hatóságok igen kevéssé méltányoltak. Halk, szerény természetével képtelen volt valamiféle tudományos próféta lenni saját hazájában. Szép temetése nem volt más, mint hatásos póz; életében kellett volna megkapnia mindazt az elismerést, megbecsülést, amivel később elhalmozták. Egész életét a zoológia tudományának szentelte, a szó legszorosabb, egyben legnemesebb értelmében.

Iparoscsaládban, hatodik gyermekként született Tasnádon, 1856 augusztus 29-én. Hogy nem lett belőle asztalos, mint apjából, azt Török Ferenc nevű tanítójának köszönhetette, kinek hatására, bátorítására bontakozott ki a természet iránti szeretete, tisztelete és annak behatóbb megismerése utáni vágyakozása. Ő vezette be a növény-, rovar-, tojás- és madárgyűjtésbe, megtanította a preparálás minden fortélyára. A fiatalemberben hamar felébredt a vágy, hogy minél távolabbi, vad vidékeket járjon be, s ott gyűjtsön a tudomány szolgálatában. Tulajdonképpen éppen ez indította arra, hogy kezdetben papnak tanuljon, hiszen az egyház fedezte tanulmányainak költségét, ugyanakkor volt egy halvány reménysugár, hogy misszionáriusként esetleg eljuthat a trópusokra. De nem így lett. Iskoláját két esztendő után otthagya előbb nevelőként, majd filoxéria-biztosként dolgozott. Közben rovargyűjtésménye egyre számozottabb méretet öltött.

A hosszabb külföldi kutatóút lehetőségét egy szomorú hír hozta meg számára: Új-Guineában trópusi betegségben elhunyt a nagy tudású Fenichel Sámuel. Az ő munkájának folytatását tűzte ki célul maga elé Bíró Lajos. Herman Ottó és Chyler Kornél felkarolták tervét, és segítségével eladhatta a múzeumnak óriási rovtani gyűjtésményét. Az ezért kapott pénz, ha szűkösen is, de lehetővé tette számára a nagy utazást, a kutatómunka kezdetét.

Pontosan 1896. január elsején ért álmái, s egyben a színpompás paradicsommadarak földjére, Új-Guineába. Fenichel bázis-területén; az Astrolabe-öbölnél kezdett bele a nagyszabású munkába – mondhatni, roppant szerény körülmények között. Kiindulópontjától egyre messzebb merészkedett: a sziget partja mentén sok száz kilométert tett meg. Közeli kapcsolatba került a sziget érdekes életmódú őslakóival és a velük érintkezésben lévő fehér kalandorokkal, hivatalnokokkal. Színpompás, ámbár igencsak kevéssé felderített világ volt ez akkortájt, s részben Bíró Lajos eredményei segítettek megismerni az európai emberek számára. Folyamatosan küldte haza a néprajzi és zoológiai anyagokat. 1898/99-ben a Huon-öböl környékét vizsgálta át tudományos szempontból, majd 1900-ban Új-Írország, Új-Britannia és a French-szigetek következtek. Aztán – főleg egészségi okokból –, Ausztrália kellemesebb fekvésű tájára utazott, s ott a Kék-hegységben pihent, szokás szerint gyűjtőmunkát végezve közben. Röpke egy hónap után újra ott találjuk szeretett második hazájában, Új-Guineában. Ezt a szigetet 1901 decemberének végén hagyta el, ámbár akkor még nem tudta, hogy végleg. Hazautját Jáván, Sri Lankán és Indiában is megszakította, közben természetesen ott is kutatva a természet titkait. Így aztán csak 1902. augusztus végén ért Magyarországra. Teljes zoológiai gyűjtése mintegy kétszázezer (!) darabot tett ki. Ebből közel kétezer példány bizonyult teljesen új fajnak, melyek közül közel 150-et róla neveztek el. Néprajzi gyűjtése szintén igen jelentős: kb. hatezer ilyen jellegű tárgyat juttatott haza.

Megérkezését díszes fogadással ünnepelték, aztán, ahogy más esetben is volt már példa erre, hamar megfélemlítettek róla. Csúpan szerény állást kapott, nagyon alacsony fizetéssel, és semmi lehetőséget újabb nagyszabású trópusi felfedezőútra. Kivételes értékkel bír az a nemes gesztus, amikor a szegedi Ferenc József Tudományegyetem tiszteletbeli doktorrá avatta. Későbbi éveiben több saját zsebből finanszírozott, szerény európai rovtani gyűjtőutat tett, sőt – egyes források szerint – rövid időre Indiába és Burmába is eljutott. Ám nagy álma, hogy hátralévő életét a trópusi kutatásoknak szentelje, már nem valósulhatott meg. Hetvenöt éves korában halt meg; céltudatos, áldozatos élete példaértékű minden tudományos kutató számára.

A völgyember

Kittenberger Kálmán, a legismertebb magyar „afrikáner” 1881. október 10-én született egy nehéz sorsú lévai iparoscsalád nyolcadik gyermekeként. Valószínűleg ez a gyermek- és ifjúkori nincstelenség, majdnem nyomor formálta egyéniségét puritánná, keménnyé, céltudatosá; ugyanakkor tudjuk, nehéz természete gyakran okozott kellemetlenségeket számára.

Szülővárosában szerzett tanítói oklevelet, később pedig a Magyar Nemzeti Múzeumban segédpreparátorként dolgozott, miközben belekezdett a tanárképző főiskolába. Ebből az időszakból származik első, csak kéziratban fennmaradt tanulmánya a madarak szakszerű preparálásáról. Szűkös anyagi körülményei miatt abba kel-

lett hagynia a főiskolát, és a Brassói havasok lábánál fekvő Tatrang faluban lett tanító. Ám csúpan néhány hónapot töltött az ottani nebulók nevelésével, mert élve a kedvező alkalommal, Damaszkín Arzen expedíciójához csatlakozva 1903-ban Kelet-Afrikába utazott. Rövidesen teljesen egyedül maradt, mert Damaszkín visszatért Magyarországra, de felszerelésének tetemes részét hátrahagyva lehetővé tette Kittenbergerek a további zoológiai gyűjtőmunkát s a vadászatot.

A fiatal kutató lelkesen vetette bele magát a munkába. Amit tudott, a Magyar Nemzeti Múzeumnak juttatott, de mivel az alig segítette, kénytelen volt másnak is dolgozni. Földünk számos ilyen intézményét, köztük a British Museumot is gyarapította, gazdagította „Bwana” Kittenberger. 1903 és 1906 között gróf Teleki Sámuel nyomdokán, a Kilimandzsáró tövében tanyázott, később Abesszíniában, a danakil fejedelemség földjén gyűjtött, majd 1908–1912

között a Viktória tó keleti partvidékét „bogarásztá” alaposan végig, közben rengeteg puskázva, s vadállatokat fogva be a megújuló Budapesti Állatkertnek. Majd következett Uganda. Olykor hazatért rövid látogatásokra, de amilyen gyorsan csak tehetette, utazott vissza a Sötét Kontinensre. Rengeteg kalandban és életveszélyben volt része. Egy csütörtökös töltény miatt legyűrte és súlyosan megsebesítette egy oroszlán: az utolsó pillanatban sikerült lelőnie a ragadozót. Átesett a feketevízlázon, vérhason, több ízben a malárián. Bennszülött lándzsa sebesítette meg a fején; ennek nyomát élete végéig viselte. Az első világháború kitörése angol gyarmaton találta. Rövidesen letartóztatták és Indiába internálták. 1919-ben szabadult s tért vissza Magyarországra. Mindent teljesen újra kellett kezdenie. 1920-ban megnősült, s Nagymarosra költözött, ahol haláláig élt. Ugyanebben az évben vette át a Nimród vadászújság szerkesztését, amelyet 1948-ig adott ki. Még kétszer jutott él Afrikába, az 1920-as esztendőben. Ugandában és Kongóban vadászott, gyűjtött, főleg a Magyar Nemzeti Múzeum számára. (Ezután készült csodálatos Afrika-kiállítása az 1956-os tűzvész során semmisült meg.)

Hat Afrika-utjáról összességében kb. 62 ezer különböző preparált állatot küldött, illetve hozott magával haza: 213 db emlőst, 2500 madarat, mintegy 1000 kétélűt és hüllőt, valamint 57 ezer gerinctelen alsóbbrendűt. Utóbbiakból közel 300 faj (!) volt addig teljesen ismeretlen a tudomány számára, ezekből csaknem 40-et róla neveztek el. Cikkei és könyvei, a „Vadász és gyűjtőúton Kelet-Afrikában”, a „Megváltozott Afrika” és „A Kilimandzsárótól Nagymarosig” komoly értékei vadász-, s egyben zoológiai irodalmunknak. Angola fordított első műve azon a nyelvetületen szintén sikeresnek bizonyult: az „örökzöldek” közé tartozik, melyeket újra és újra meglepeltetnek.

A 30-as években Kittenbergerek ügyészolván a lap és a vadászat volt mindene. A Nimródot ő emelte világszínvonalra. Nem volt könnyű dolga, mert nyílt, szókímódó természetével szinte vonzotta az ellenségeket. Sajtópereket zúdítottak a nyakába, melyeket többnyire megnyert, sőt párbajozni is kényszerült, hasonló kiemével. Nagy és örök álma maradt újra kijutni Afrikába. Ez a lehetőség azonban már nem adatott meg neki: kitört a második világháború, aztán a kommunisták vették át a hatalmat, s kiforgatták mindebből. Nem sokkal rehabilitálása után, 1958. január 4-én meghalt. Véleménye, szava sok tekintetben még ma, teljesen más körülmények közötti világban is mércének számít, szoborrá merevedett legenda egyénisége, alakja pedig a legnagyobb magyar afrikavadászé. Világraszóló eredményeire tekintettel Kenyában egy csodászép völgyet neveztek el róla Kittenberger Valley-nek.

Az Amazonas ősvadonában

Keves olyan láttaóerővel bíró, jó tollú vadászíró tart számon a hálás olvasóközönség, mint az 1908. december 2-án Budapesten született Molnár Gábort. Savanyúsanyarú gyermekkor után, amibe csak a természetjárás és olvasás csöpögtetett némi örömet, Pápán szerzett mezőgazdász képesítést. Aztán két évig különböző uradalmakban gyakornokként dolgozott. Gyermekkori álma volt, hogy példaképéhez; Bíró Lajoshoz hasonlóan ő is a trópusokon gyűjtőn és vadászson.

Jól ismerte a hazai természetet, kiválóan lőtt puskával, pisztollyal egyaránt, s a preparálásban is szerzett némi jártasságot,

amikor 1930-ban hirtelen felbukkant előtte a nagy lehetőség. Horváth Elemér a Pusztai Lajos biztosította anyagi javakkal és a Magyar Nemzeti Múzeum hangsúlyozottan csakis erkölcsi támogatásával dél-amerikai gyűjtőexpedíciót szervezett. Ennek a kis csapatnak harmadik tagja lett Molnár Gábor.

Júniusban érkeztek Brazíliába, ahol öt előreküldték Manausba, előkészíteni az utazásukat, a munkát. Miközben ezen fáradozott, kapta a kellemetlen hírt: társai megbetegedtek, pánikszerűen hazautaztak, s otthagyták őt pénz és felszerelés nélkül, teljesen egyedül – boldoguljon, ahogy tud!

Tudott. A Ford társaság alkalmazta, mint farmfőnököt, a Tapajos folyónál fekvő Fordlandia kaucsukültetvényükön. Ez a munka nem volt különösebben nehéz, s tűrhető megélhetést biztosított számára még úgy is, hogy két hónapot dolgozott, majd két hónap szabadságot kivéve az

Amazonas folyó mellékágainak vadonjait kutatta vadász- s egyben gyűjtőexpedícióin. Ideális volt neki ez az állapot; meggazdagodni ugyan nem lehetett belőle, de nem is ez volt a cél. Minden újtjáról küldött a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékba gerinctelen állatokat, néha mást is.

Roppant sikeres vadász volt, nagyszerűen alkalmazkodott a trópusi esőerdő világához. 44-es Winchestere ritkán tévesztett célt, ugyanakkor imádott bogarászni, gyűjteni. Bizonyára egyike lett volna legsikeresebb zoológiai kutatóinknak, ha egy véletlen baleset drámai módon véget nem vet sikeres életmódjának, boldogságának. 1932. március 7-én közvetlenül előtte felrobbant egy doboz gyutacs, miáltal elvesztette szeme világát; megvakult. Nem sokkal később hazautazott, s nemes gesztussal óriáskigyót vitt ajándékba a Budapesti Állatkertnek. Megtanulta „belső látással” szemlélni a világot: előbb cikkekben, később nagy sikerű, izgalmas könyvekben dolgozta fel brazíliai élményeit. Szín pompásan, plasztikusan, az olvasót elejétől fogva magával ragadva fogalmaz, bár a szakemberek látják, hogy nem ritkán élt az írói szabadság adta lehetőségekkel. Ennek ellenére könyvei komoly forrásértékűek: jól tükrözik a kort, bemutatva a mások által „zöld pokolnak” minősített ősvadont, mely Molnár Gábor tollán „kedves Amazóniává” szelídült, hiszen ő ott otthon volt, s hozzáértőként kutatta titkait.

1964-ben és 1968-ban, immár vakon, Mongóliában járt, keresztül-kasul bebarangolva ezt az egzotikus országot, majd kitűnő könyvet írt róla. Aztán 1972-ben újra felkereste Brazíliát, több hónapig gyűjtött újra társai segítségével. 1980. október 29-én halt meg Budapesten. Emlékét, gondolatait, kalandjait több mint húsz kötetnyi, egymillió feletti példányszámban kiadott könyve őrzi.

Író volt, és vadász

„Nem szeretném, ha az olvasó tévesen azt hinné, hogy expedícióim folyamán kizárólag arra törekedtem, hogy minnél több állatfajt gyűjtsek össze... Elsőrendű céloim nem a gyűjtemény illetően gazdagítása volt, hanem az, hogy a már megismert vadfajok egy-egy kiváló vagy legalábbis figyelemreméltó példányára tegyek szert. A jelszó tehát nem az volt, hogy „még egy fajjal többet”, hanem az, hogy „mindegyik fajból a lehető legkülönbet” – hirdette ars poeticáját gróf Széchenyi Zsigmond Trófeáim bemutatkozás c. könyvében.

A neves nimród, író, utazó, fotós azon kivételes alakja történelmünknek, akit határtalan vadászszennvedéllyel ajándékoztak meg az égiek, s elegendő vagyonnal is

rendelkezett, hogy valóra váltsa álmait. Páratlan élményeit pedig a legmagasabb fokú irodalmi szinten tudta feldolgozni. Biztosan akadtak, vannak nála nagyobb életszákmányt felmutató trófeagyűjtők, és jobb szépirók is – bár az ilyen kategóriák mindig viszonylagosak –, de a fenti tulajdonságok senki másban nem párosultak olyan kivételesen magas fokon, és olyan harmóniában, mint éppen benne.

1898. január 23-án, Nagyváradon született; úkapja volt a Magyar Nemzeti Múzeumot alapító gróf Széchenyi Ferenc, s Lajos nevű dédapja az elsők között írt magyar nyelven vadászati szakkönyvet. Nagyapja és apja ugyan főként lovakkal foglalkozott, s csak másodsorban a vadászattal, de mindkettőjükben volt irodalmi találatum. Gyermekkorát Sárpentelén töltötte; ott és Székesfehérvárott tanult, majd Budapesten érettségizett. Katonaként részt vett az első világháborúban, majd azt kö-

vetően előbb a fővárosban, aztán Münchenben, Stuttgartban és Cambridge-ben hallgatott egyetemi előadásokat.

A tanultakat aztán a család köröshegyi birtokán próbálta hasznosítani – mi tagadás, kevés sikerrel. Már akkor is sokkal jobban érdekelték a vadászati jellegű utazások, a zoológia, mint a gazdálkodás. 1927-ben vadászott először Afrikában, mely kontinensre még nyolc alkalommal sikerült eljutnia. Megfordult Szudánban, Egyiptomban, Líbiában, Kenyában, Tanganyikában (ma Tanzánia) és Ugandában. A Fekete Földrészt kb. 130 féle nagyvadja közül 80 felét sikerült területekre hoznia, köztük néhány igen nagy ritkaságot, mint karakált, szitutungát, bongót, sörényes juhot. Szudánban lőtt addax-, más néven mendes-antilopja világrekorder lett, s tudomásom szerint még most is tartja első helyét (1935 óta!) a patinás Rowland Ward trófeakatalógusban. Közben, 1935-ben Alaszkába is eljutott, majd 1937/38-ban pedig Indiába látogatott, ahol maharadszák nagyra becsült vendégeként vadászott. Élményeit csodálatos könyvekben örökléte meg; részben pontosan ezek által lett a magyar vadászati kultúra egyik legfőbb, meghatározó alakja.

A második világháború, majd az azt követő kommunista diktatúra derékba törte pályafutását. Budapest ostrománál háza porig égett, benne az élete zsákmányát jelentő mintegy ezerháromszáz trófeával. Hányatott sors várt rá: mellőzés, kitelepítés, börtön. Az '50-es évek legvégén rehabilitálták; két utolsó Afrika-útjára ezután került sor, már állami támogatással. Régi könyvei megint kiadásra kerültek, és újabbakat is írt, melyek közül az Ahogy elkezdődött és az Ünnepnepok jelentik írásművészetének csúcspontját.

1967. április 24-én hunyt el. Sokak szerint ahogy dédapjának testvérét; gróf Széchenyi Istvánt a „legnagyobb magyarnak” nevezzük Kossuth nyomán, úgy gróf Széchenyi Zsigmondot méltán megilleti a „legnagyobb magyar vadász” kitüntető cím. Ez ugyan talán túlzás egy kicsit, de hogy a legnagyobbak között van az őt megillető helye, az bizonyos.

Kovács László

